

ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 321.021

Шайгородський Ю. Ж.

ЦІННІСНІ ТА МІФОЛОГІЧНІ
ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Стаття присвячена висвітленню чинників, що впливають на політичну поведінку особистості. Досліджуються ціннісні та міфологічні складові суспільної свідомості, їх значущість у визначенні форм політичної поведінки, регулюванні політичного життя суспільства. Окреслено можливі напрями та шляхи підвищення рівня політичної культури.

Ключові слова: суспільно-політичні трансформації, політична культура, цінності, політичний міф, політична поведінка.

Дослідження сучасних суспільно-політичних процесів здебільшого ґрунтується на аналізі інституційних їх складових – діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, політичних партій, суспільно-політичних рухів, громадських організацій тощо. Вважається, що саме ці – інституційно-організовані суб'єкти, як елементи політичної системи, зумовлюють її цілісність та визначають рівень ефективності. Такий підхід, безумовно, є обґрунтованим. Разом з тим, реальна політика завжди – сукупність дій і взаємодій значно ширшого кола суб'єктів. Окрім інституціональних, це й групові (формальні й неформальні спільноти), й індивідуальні (на рівні особистості, як носія цінностей і смислів, як відносно самостійного джерела суспільного життя). Функціонування політичних структур, будь-яких суспільних інститутів залежить передусім від міжособистісної та міжгрупової взаємодії. Зрештою, політика робиться людьми й для людей. Саме вони створюють і забезпечують діяльність тих чи інших інститутів, продукують цінності, норми, символи і значення, цінності й ідеали. Розвиток суспільства – це процес і результат діяльності людей. Спроби ж ототожнення інституційного розвитку з суспільним, абсолютизація інституційної складової колективної та індивідуальної поведінки виявилися непродуктивними, оскільки такий підхід нівелює значення неполітичних та позараціональних детермінант політичної поведінки.

Політичну поведінку найчастіше розуміють як поведінку «соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот)» зумовлену «певними формами, засобами і напрямками функціонування політичної системи», відмежовуючи такі раціональні політичні дії від «ірраціональних форм політичної активності, або таких поведінкових актів, що є частково чи цілком неусвідомленими» [1]. Тобто, на думку окремих науковців, політична поведінка, начебто (майже цілком) формується організованими суб'єктами, що становлять політичну систему суспільства – політичними й соціальними інститутами – й саме вони (ці інститути) опосередковують визначення особистістю індивідуальних цілей, методів їх досягнення й, зрештою, підвалин власного життєвого планування. Виключно раціональні чинники лежать і в оцінці ефективності процесу суспільно-політичного розвитку. Домінування такого підходу в організації суспільного життя й визначення цілей його розвитку призводить до нівелювання вагомих (багато в чому – ключових) чинників цього розвитку – соціально-психологічних і мотиваційно-смыслових. Політика реалізується, створюючи політичне буття з відповідною політичною культурою, культурою взаємовідносин політичних суб'єктів.

Якість суспільно-політичного життя країни характеризується, в першу чергу, відносинами між її класами, соціальними групами, особистостями. Ці відносини або об'єднують, або розділяють групи, еліти, верстви, партії спільними, а то й різними цілями, ідеалами, інтересами. Політичний лад, побудований на базі цих відносин, політичний режим, особливості культурно-історичного розвитку країни визначають зміст, тональність політичних відносин на конкретному етапі – конфліктних чи консенсусних, антагонічних чи партнерських. Цим визначається і загальна політична атмосфера в суспільстві, рівень суперечності або ж співробітництва політичних сил. Водночас, варто визнати, що вітчизняною політичною та державно-управлінською елітами не завжди усвідомлюється, що

успіх суспільно-політичних перетворень значною мірою залежить від урахування політико-психологічних складових процесу суспільних реформувань, які багато в чому й визначають темпи і якість їх реалізації.

Одним із найважливіших принципів і, водночас, інструментів суспільних реформ є прийнятна для переважної більшості громадян консолідуюча ціннісна парадигма. Адже лише суспільство, у якому досягнуто консенсусу щодо основних, базових цінностей може розглядатися як стабільна система. У цьому сенсі, ціннісний консенсус – ефективний, і чи не єдиний, шлях консолідації нації, суспільства, держави. Ціннісна ж суперечливість, невизначеність – дестабілізує систему, дезорієнтує суспільні прагнення, позбавляє основ життєве планування, його спрямованість. Ця суперечливість стає на заваді демократичних перетворень, посилює й поглиблює тенденції ціннісних розколів.

До проблеми смислів і цінностей, як свідчить історія суспільного розвитку, найчастіше звертаються в епохи кардинальних змін. Адже система цінностей не лише характеризує стан суспільства – вона, багато в чому, визначає шляхи та результати його розвитку. Саме тому формування такої ціннісної системи, яка була б сприйнята суспільством, є, з одного боку, найважливішим механізмом його консолідації, з другого – ефективним інструментом суспільних реформувань. Не випадково метою будь-якого політичного режиму є формування ціннісно-орієнтаційної єдності щодо основних напрямів, форм і засобів суспільного розвитку. Суспільний розвиток супроводжується виникненням і розвитком відносно самостійної, стійкої системи цінностей. У цьому сенсі, суспільні цінності, з одного боку, визначають і впливають на зміст норм, з іншого – формують своєрідну мотиваційно-смыслову систему координат для особистості, унормовують її діяльність, пропонують суспільно прийнятні форми поведінки.

Розкриваючи сутність ціннісного підходу до аналізу соціальних змін, В. Тугарінов наголошував на його найважливішій функції – «поєднувальної ланки», «містка» між теорією і практикою. У найзагальнішому розумінні поняття цінностей він визначав як «предмети, явища та їх властивості, які потрібні (необхідні, корисні, приємні тощо) членам певного суспільства чи класу або окремій особі як засіб задоволення їх потреб та інтересів, а також ідеї й спонукання як норми, мети чи ідеалу» [2, с. 261]. Разом з тим, практично всі наукові підходи об'єднують те, що в них цінності пов'язувалися з конкретно-історичними потребами та інтересами. Розуміння важливості цінностей як детермінант суспільних і соціальних процесів, ставлення людини до навколишньої дійсності актуалізують проблему в цілому.

Зазвичай поняття «цінності» тлумачиться як значущі для особистості, для суспільства предмети, явища, події тощо (Н. Журавльова, М. Каган, Р. Перрі, А. Ручка, П. Сліпець, Л. Титаренко, В. Тугарінов, М. Хайдеггер та ін.). Зокрема, цінність розглядається як предмет, що має певну користь і здатний задовольнити ті чи інші потреби (А. Маслоу та ін.); як ідеал, до якого прагне людина (Г. Лотце, Е. Фромм, Ю. Шрейдер та ін.); як норма, якої варто дотримуватися (О. Краєва, М. Михальченко, Л. Орбан-Лембрик та ін.) тощо. Крім того, виокремлюють цінності об'єктивні (природні явища, матеріальні предмети, суспільні відносини) та суб'єктивні (настанови, ідеали, оцінки, орієнтації), загальнолюдські, суспільні, політичні, особистісні, внутрішні (екзистенціальні) та зовнішні. Усі ці трактування відбивають певні особливості цінностей. Водночас, будь-яка класифікація цінностей є умовною. Стосується це, насамперед, об'єктивних цінностей. Чи існують вони насправді, якщо люди змінюють свої ціннісні уявлення з часом на протилежні? Особливо гостро це питання постає у періоди кардинальної переоцінки цінностей, коли виникає сумнів у значущості колись актуальних цінностей. Не випадково нині переоцінка цінностей торкнулася навіть самої методології їх дослідження.

Цінності особистості утворюють систему її ціннісних орієнтацій, тобто сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими. Крім того, ціннісні орієнтації утворюють певну вісь свідомості й поведінки особистості та безпосередньо впливають на її розвиток. Система ціннісних орієнтацій є регулятором особистісного становлення, критерієм норм і правил поведінки особистості.

Підкреслимо лише, що суб'єкт є відносно вільним у виборі цінностей для власної ціннісної системи. Цей вибір детермінується насамперед ціннісними нормами, що існують в суспільстві, соціальній групі тощо. Орієнтуючись на цінність, суб'єкт орієнтується одночасно і на оцінку «своїї оцінки» з боку суспільства, співвідносить її з соціально-політичними процесами, з думкою референтної групи тощо, адже ціннісне ставлення суб'єкта до зовнішнього світу опосередковане орієнтацією людини на інших, на суспільство загалом, на вироблені ним ідеали, погляди, уявлення і норми.

Зауважимо, цінності особистості не є просто варіантом ціннісного інваріанта суспільства. Цінності особистості скоріше є конкретизацією цінностей суспільства, причому вид цієї конкретизації, її ступінь залежать як від позиції особистості в соціальній системі, так і від рівня особистісного розвитку. Особистісні цінності – це усвідомлені й прийняті людиною загальні смисли її життя. Саме особистісні цінності, у разі їх усвідомлення, є основними одиницями свідомості особистості, що конституують, визначають головне і відносно постійне ставлення людини до основних сфер життя – до світу, до інших людей, до самої себе. Ієрархія цінностей полягає не тільки в тім, що одними цінностями іноді жертвують заради інших, але й у тім, що різні цінності мають різний ступінь спільності й одні є конкретизацією інших. Вимоги суспільства за допомогою соціальних норм і в їх формі адресуються людині і як особистості, і як членові тієї чи іншої групи, спільноти, суспільства. Дотримання запропонованих суспільством норм, особливо правових, є необхідною умовою реалізації цілей особистості, оскільки порушення їхніх вимог передбачає застосування в тій чи іншій формі санкцій, що відповідають характерові порушення.

Всі значущі чинники людського існування (біологічні, соціальні, культурні тощо) впливають на складний, багатоаспектний процес формування цінностей. Їх індивідуальне поєднання обумовлює особистісний характер цінностей людини. Загальнолюдські цінності – це одночасно й індивідуальні, і особистісні цінності, якщо вони стали частиною внутрішнього світу особистості, набули особистісного смислу. Цінності формуються на основі суспільної практики, індивідуальної діяльності людини в межах певних конкретно-історичних суспільних відносин, форм комунікації і мають соціальний характер. Суспільні відносини – це та площа, де здебільшого збігаються цінності особистості та суспільства. Отже, політичні, правові, естетичні, моральні, релігійні цінності є відбитком відповідних відносин, що склалися у суспільстві [3]. Засвоюючи соціальний досвід у процесі спілкування й діяльності, індивід диференціює об'єкти за їх значущістю, орієнтується на них. Таким чином формуються ціннісні орієнтації, як своєрідний стрижень свідомості. І якщо цінності складають об'єктивну сторону реального життя, то ціннісні орієнтації – суб'єктивне їх сприйняття особистістю, усвідомлений ціннісний вибір.

У цьому контексті важливими є положення теорії установки Д. Узнадзе, й зокрема установки цілі та засоби діяльності в соціальній системі. Основною функцією ціннісних орієнтацій дослідник визначав «регулювання поведінки як усвідомленої дії у певних соціальних умовах» [4, с. 275]. Основними засадами теорії установки є водночас історизм та розуміння необхідності постійного оновлення цінностей в процесі загальнолюдського та особистісного розвитку. Все вищезазначене дає підстави розглядати ціннісні орієнтації як складну інтегративну мотиваційно-сміслову структуру особистості, що характеризує її цілісність і спрямованість та відбивається в ставленні до світу, до суспільно-політичних процесів і явищ, до інших людей, до самої себе. Зароджуючись у повсякденній свідомості, ціннісне ставлення залишається надбанням особистості та виконує свої орієнтаційні функції в управлінні її поведінкою.

З методологічної точки зору було б помилковим трактування цінностей, формування ціннісної системи як процесу виключно раціонального вибору. Саме поєднання, взаємопроникнення раціонального та ірраціонального, іноді – домінування останнього, формує струнку систему цінностей і орієнтацій на них. Опертя на раціональні й об'єктивні чинники суспільного розвитку є виправданим, але, на нашу думку, не завжди визначальним фактором політики. Адже, наприклад, в країнах з багатими ресурсами та з працьовитим

народом політика часто виявляється менш ефективною, ніж в країнах з гіршими об'єктивними умовами. Об'єктивні фактори, безумовно, вкрай важливі, але їх використання залежить від факторів суб'єктивних. Скажімо, аграрна політика Угорщини удвічі ефективніша за українську, хоча ґрунти там значно бідніші. В Данії продуктивність тваринництва набагато вища, ніж в Україні, хоча об'єктивні умови для цієї галузі сільського господарства значно сприятливіші в нашій країні. Причини, очевидно, варто шукати в суб'єктивному факторі, в особливостях політичного управління, менеджменті аграрної галузі, зрештою – в ціннісних орієнтаціях і мотивах трудової діяльності аграріїв, у їх ставленні до праці, в традиціях тощо. Суб'єктивний фактор об'єктивується, набуває предметного характеру через матеріалізацію ідей, теорій, переконань, мотивів і стимулів, навіть віри й надії. Цей фактор виявляється на особистісному рівні зокрема й тоді, коли йдеться про цивілізаційний вибір нашої країни. Наприклад, «коли йдеться про євроінтеграційний курс України, – зазначає О. Майборода – то в очах більшості її населення він має своєю метою однаковою мірою як духовні основи, втілені у моральні цінності та правові норми, так і суто матеріальні, які віддзеркалюють високий рівень розвитку продуктивних сил» [5, с. 26–27].

Зовнішня військова загроза, внутрішньополітичні протистояння, стрімкі світоглядні зміни, що відбуваються у масовій свідомості, визначають нову соціально-політичну реальність. За цих умов цінності наповнюються новим змістом, відбуваються кардинальні зрушення у системі ціннісних орієнтацій. У їх структурі «безпека» залишається домінантною потребою, але особистісні потреби й інтереси поступаються потребам колективної безпеки, усвідомленню держави, її єдності й стійкості як першорядних цінностей. Сучасні дослідники все частіше звертаються до проблеми впливу на великі групи населення, їх соціально-психологічний стан процесів трансформації, соціально-політичних змін, а також – загроз, викликаних воєнною агресією. Часто усе це призводить до виникнення стресів, фобій, соціальних і психологічних криз. Демократичні перетворення, спрямованість на які декларується протягом останніх десятиліть, сутнісно, є процесом руху від «закритого» до «відкритого» суспільства з властивим йому «набором» цінностей, плюралізмом у політиці, економіці, культурі, розвиненими безпековими інститутами, інститутами правової держави, структурами громадянського суспільства. По суті, йдеться про шлях кардинальної зміни ціннісних систем в умовах нового цивілізаційного вибору. І йдеться не лише про ієрархію ціннісних складових, а й про змістове їх наповнення.

Суспільний розвиток базується й супроводжується розвитком (виникненням) відносно самостійної і відносно стійкої системи цінностей. У цьому сенсі, суспільні цінності, з одного боку, формують уявлення про «належне», наповнюють його «елементи» певними ознаками, визначають ціннісні пріоритети й опосередковано впливають на зміст норм і правил, з другого – формують своєрідну мотиваційно-смыслову систему координат для суспільства, для особистості, унормовують діяльність, пропонують прийнятні форми поведінки.

Разом з тим, як свідчить аналіз наукових джерел, переважних тенденцій у тлумаченні результатів соціологічних досліджень та статистичних даних, досі недооціненою, але актуальною, залишається проблема виявлення та врахування в практичній діяльності не завжди очевидних, «прихованих» чинників, які опосередковано, через формування відповідних ціннісних уявлень впливають на визначення напрямів суспільного розвитку та на його динаміку. Цей методологічно важливий момент не завжди враховується при аналізі специфіки соціальних змін та інших процесів, що відбуваються в Україні.

До цих «прихованих» чинників варто віднести, передусім, посилення ірраціоналізації масової свідомості, її впливу на формування суспільних цінностей, на мотиваційно-смыслову сферу суспільства. У цьому контексті варто враховувати вплив на ціннісно-творчу сферу особистості й суспільної свідомості сучасного соціального-політичного міфу. Дійсно, «раціоналізм» сучасності (багато в чому) ґрунтується на ірраціональних началах і, парадоксальним чином, – визначається ними. Навіть більше – ірраціональні виміри дійсності набувають нових форм, здобувають нове дихання. Лежать вони, передусім, у площині

масової свідомості, в особливостях світосприйняття й ціннісного виміру сьогодення. Як зазначав М. Еліаде, міфологічне мислення може залишити позаду свої колишні форми й адаптуватися до нової культурної моди, не зникаючи остаточно [6, с. 11]. Нині міфи з'являються знову, змінюючи при цьому свою форму, пристосовуючись до нових реалій соціально-політичного розвитку, нових цілей, але зберігаючи свій універсалізм, вдосконалюючи зміст, механізми та функції. Під впливом сучасних трансформацій, змін, що торкнулися практично всіх сфер життєдіяльності людини, «модернізується» сутність міфу, відбувається його посилення (більшою мірою, ніж раніше) – як не парадоксально – саме завдяки взаємодії з раціональним.

Міфологічна модель світу – це не лише цілісність, неподільність, нерозривність уявлень і пояснень світу, що будується на тотожності макро- і мікрокосмосу, природи та людини. Це ще й – синтез минулого, пояснення сьогодення, та уявлень про майбутнє, поєднання буття кількох поколінь через створену соціумом систему цінностей, понять, традицій, культури. Міф був і, багато в чому, залишається основою смислотворення, життєвим дороговказом. Характерною особливістю міфу була і залишається здатність до створення ідеальної, несуперечливої і завершеної моделі світу, системи знань про навколишнє середовище і про місце людини у ньому як невідокремлюваної єдності. В цьому сенсі міф – конкретність і реальність, дійсність і майбуття.

Спосіб мислення сучасної людини переживає своєрідний ренесанс міфологізації. Його ознаками є не лише зростання попиту на пророцтва, гороскопи, ворожок і знахарів. Чи не основною ознакою сучасного стану масової свідомості є посилення віри в «героя» на тлі відчуття небезпеки, відчаю, відсутності чіткого вектора розвитку суспільства, орієнтирів власного життєвого планування.

Своєрідною ілюстрацією цієї тези можуть бути результати моніторингового дослідження, яке проводиться впродовж кількох років Фондом «Демократичні ініціативи» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова [7] (табл. 1).

Таблиця 1. Чи вірите Ви в успіх реформ в Україні?

	Липень 2015	Травень 2016	Жовтень 2017	Травень 2018	Червень 2019
Так, я в цьому впевнений	4,8	5,1	5,5	5,4	16,5
Загалом вірю, хоча є сумніви	25,6	23,8	21,6	29,3	43,8
Загалом не вірю, проте якась частка надії ще є	32,2	37,1	26,9	37,6	23,2
Ні, зовсім не вірю в успіх	30,3	28,1	39,7	22,9	10,6
Важко сказати	7,1	5,9	6,3	4,8	5,9

Загальнонаціональне опитування було проведене з 13 по 20 червня 2019 р. в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2017 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%. Результати опитування засвідчили, що в червні 2019 р., у порівнянні з травнем 2018 р., втричі (з 5,4% до 16,5%), зросла кількість оптимістів – переконаних в успіхах реформ в Україні. Очевидно, такий результат пояснюється результатами президентських виборів 2019 р., адже жодних суттєвих змін соціально-економічного чи реформаторського характеру протягом цього періоду не відбулося.

Співмірний з нинішнім, рівень оптимізму був лише після президентських виборів 2005 р. Загальнонаціональні дослідження громадської думки населення України проводилися Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології. [8] (табл. 2).

Серед ознак посилення міфологічної складової сучасної масової свідомості – послаблення віри в ефективність організації суспільства на раціональних засадах, розуміння того, що чимало суспільно важливих рішень приймається без опертя на них, а залежать від механізмів, які більшості громадян залишаються незбагненними.

Таблиця 2. Які почуття виникають у Вас, коли Ви думаєте про майбутнє України?*

	2005	2013	2017	2019, серпень
Оптимізм	33,8	14,1	20,5	36,3
Байдужість	2,7	4,8	2,8	2,5
Радість	11,7	1,4	2,7	6,6
Безвихідь	6,1	17,8	11,5	5,5
Упевненість	19,5	5,1	8,9	13,0
Розгубленість	10,5	17,1	16,4	8,5
Задоволеність	9,2	1,7	2,4	2,5
Песимізм	2,8	11,4	12,1	3,0
Надія	61,2	32,1	46,6	55,8
Тривога	24,4	30,9	34,5	17,8
Інтерес	21,5	11,9	14,1	14,4
Страх	8,1	22,0	16,8	3,9
Інше	0,5	0,4	0,3	0,4
Важко відповісти	7,1	11,0	5,4	3,8

** Кількість відповідей не обмежувалася

Крім того, міфотворення стало складовою добре відпрацьованої технології маніпулювання масовою свідомістю. «Перед нами постав міф нового типу – міф повністю раціоналізований. Нашому ХХ століттю – великій епосі технічної цивілізації – призначено було створити й нову техніку міфу, оскільки міфи можуть створюватися точно так само й відповідно до тих же правил, як і будь-яка інша сучасна зброя, будь то кулемети чи літаки. Це новий момент, що має принципове значення. Він змінить все наше соціальне життя» [9, с. 154]. Це, на перший погляд парадоксальне твердження Е. Кассієра, є справедливим, передусім, з огляду на процеси «технологізації» міфу, з огляду на ту мотиваційно-сміслову роль, яку насправді відіграє міф у процесах життєдіяльності, на його незриму присутність практично у всіх її сферах. Коли сувора реальність розвіює довіру до держави, влади, політичних партій, коли зростає соціальна напруга в суспільстві, коли торується зневіра в ефективність організації суспільства виключно на раціональних засадах, – виникають найсприятливіші умови для посилення міфологічної складової соціально-політичної сфери. Міфологізується самé поняття «політика», явища і процеси, що у масовій свідомості пов'язуються з нею.

Аналізуючи вплив міфотворчості на політичну свідомість і поведінку, варто застерегтись від його трактування винятково у негативному контексті. Міфологічні конструкції – цілісні й універсальні. Універсальність такої конструкції полягає ще й у її специфічній спрямованості. З одного боку, міф націлений на усунення суперечностей чинного порядку, його легітимації, а з іншого – є підґрунтям оновлення, нищення чинного і розбудови нового соціального і політичного устрою, нових норм і зразків поведінки. В сучасних умовах міф все більше набуває раціональних ознак, хоча б з тієї точки зору, що стає інструментом раціональної політики, яка використовує міф для реалізації прагматичних цілей. В ситуації ж невизначеності напрямів стратегічного розвитку держави, суперечливих їх тенденцій, політичний міф починає діяти як захисний механізм, який запобігає розпаду соціуму. Якщо основу міфотворчості складатиме система позитивних символів, то вона може бути використана для здійснення прогресивних суспільних змін.

Очевидно, що формування нової ціннісної системи, вироблення смислів і мотивів практичної діяльності людей не можливе без участі держави. Лише держава має у своєму арсеналі реальні важелі впливу на цей процес, починаючи зі збалансованого (у цьому контексті) формування бюджетних витрат, реформування системи освіти, науки, культури, забезпечення ефективності діяльності інформаційної сфери, створення дієвої системи заохочення та примусу тощо. Для реалізації цих завдань необхідні їх розроблення й

координація зусиль. Координації зусиль зі здійснення реформ у соціогуманітарній сфері суспільного розвитку потребують питання забезпечення прозорості та відкритості діяльності органів виконавчої влади, розвитку комунікації влади з громадськістю, з питань забезпечення захисту суспільної моралі, формування позитивного міжнародного іміджу України, з реалізації державної мовної політики, діяльності культурних товариств національних меншин України тощо. Варто визнати, що наявні теоретичні й методичні розробки вчених, з погляду їх практичної реалізації, впровадження в практику, залишаються здебільшого поза увагою держави, центральних виконавчих та місцевих органів влади, засобів масової інформації. Водночас, ці розробки часто містять конкретні рекомендації, пропозиції шляхів, форм і методів реалізації. Міністерству культури, молоді та спорту України (створеному за результатами реорганізації Міністерства інформаційної політики України) варто опрацювати механізм моніторингу, оцінки, апробації та практичного впровадження у діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування рекомендацій та пропозицій науковців, спрямованих на реалізацію державної політики у сферах культури, сімейної та молодіжної політики, в інформаційній та безпекових сферах.

Сьогодні посилюється вага тих інститутів, які впливають на масову свідомість, пропонують відповідні моделі поведінки. Це передусім – аудіовізуальні (електронні) засоби масової інформації, оскільки їх вплив на масову свідомість є одним із найсуттєвіших факторів сучасної гібридної війни, загрози єдності країни й консолідації її громадян. Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова необхідно ініціювати, а центральним органам виконавчої влади варто розробити та впровадити ефективну систему моніторингу інформаційного простору України, що є передумовою вироблення адекватного впливу на процес формування ціннісно-сміслових установок суспільства. Саме в межах цього простору, здебільшого, відбуваються процеси маніпуляції свідомістю, посилення агресивності, загострення політичного й міжетнічного протистояння.

Інформаційний, освітній, комунікативний, організаційно-політичний ресурси держави мають бути спрямовані на формування суспільно значущих цінностей, смислів, образів майбутнього в контексті цивілізаційного вибору України. Комітету з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національної академії наук України, Міністерству освіти і науки України та іншим центральним органам виконавчої влади необхідно сприяти всебічному розвитку політичної освіти та культури в Україні як передумови формування відкритого, дієвого й ефективного громадянського суспільства. Міністерству освіти і науки України варто розглянути доцільність запровадження обов'язкових програм і курсів з політології, основ держави та права в усіх закладах вищої освіти України, всіляко підтримувати заходи, спрямовані на формування політичної культури та освіти, розвитку критичного мислення.

Використана література:

1. Розенфельд Ю. М., Герасіна Л. М., Осипова Н. П. Політологія: підручник. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2441.html>
2. Тугаринов В. П. Избранные философские труды. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1988. 344 с.
3. Шайгородський Ю. Ціннісні трансформації в період суспільних змін. Соціальна психологія. 2009. №3 (55). С. 86–94.
4. Узнадзе Д. Н. Психология установки. Санкт-Петербург: Питер, 2001. (Серия «Психология-классика»). 416 с.
5. Майборода О. Політична стратегія цивілізаційного самовизначення України. Наукові записки ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. № 2 (94). С. 22–33.
6. Элиаде М. Аспекты мифа; пер. с франц. В. Большакова. Москва: Академический Проект, Парадигма, 2005. 224 с.

7. Реформи в Україні: громадська думка населення. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/reformy-v-ukraini-gromadska-dumka-naseleennia>

8. Рекордна кількість українців вважає, що країна рухається у правильному напрямку. URL: <https://dif.org.ua/article/rekordna-kilkist-ukraintsiv-vvazhaye-shcho-kraina-rukhaetsya-u-pravilnomu-napryamku>

9. Кассирер Э. Техника современных политических мифов. Вестник Московского ун-та. Сер. 7. Философия. 1990. № 2. С. 153–164.

Shayhorodsky Yu. Valuable and mythological determinants of political behavior

The article covers the factors that influence the political behavior of the individual. The value and mythological components of social consciousness, their importance in determining the forms of political behavior, regulating the political life of society are investigated. Possible directions and ways of raising the level of political culture are outlined.

Keywords: socio-political transformations, political culture, values, political myth, political behavior.

УДК 323.13

Руденко Ю. Ю.

КОНСОЛІДАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Стаття присвячена феномену національної ідентичності. Зокрема, увага автора акцентована на тому, що зміст національної ідентичності складається з багатьох складових, які відтак є потенціалом для консолідації українського суспільства. Також розглянутий феномен «консолідація», її типи та чинники. Авторка наголошує на тому, що консолідація може проявлятися як у конструктивній, так і деструктивній формі у контексті інтеграції суспільства.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, нація, етнос, національна мрія, консолідація.

Сьогодні в Україні одним із найгостріших питань є пошук конструктивного консолідаційного потенціалу, оскільки, очевидно, консолідація, як свідчить історія, може відбуватися на доволі деструктивному ґрунті. Тому нагальною потребою часу є пошук чинників, які б об'єднували суспільство у контексті його генезису, а не руйнування. На нашу думку, такі «позитивні» чинники можна шукати у площині національної ідентичності. Слушно зауважують Кремінь В. та Ткаченко В.: «у добу глобалізації особливого значення набуває національна й геополітична ідентичність, що включає в себе безліч компонентів, таких як світогляд, національна самосвідомість і менталітет, національний характер, історична пам'ять, етнонаціональні взірці, національні традиції, навіть міфи й символи та стереотипи поведінки. В якості державних символів виступають не просто емблеми – герб, прапор, гімн та інші атрибути, які покликані втілити в собі ідею національно-державної єдності й величі. Більш суттєвим є інші константи державності – єдність і недоторканість території, спільність історичної долі, усталеність державної мови, врешті-решт – верховенство закону. Історичний досвід доводить: всякий лад зберігає свою життєздатність і ефективність до тих пір, доки більшість людей зберігає віру в його законність, справедливість і ефективність. Як тільки починають руйнуватися духовні й культурні стрижні національної ідеї, національної ідентичності – можна говорити про занепад держави» [6, с. 298]. Тому актуальність теми статті, на нашу думку, полягає саме у виявленні чинників та компонентів у площині національної ідентичності, які могли б здійснити цю інструментальну функцію, а саме – консолідувати суспільство навколо конструктивних цілей.